

O ISTORIE SISTEMATICĂ A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI

VIOREL CERNICA

Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române

1. Cercetările istoric-tematice ale filosofiei românești nu mai reprezintă astăzi o excepție; erau – sau măcar păreau a fi –, cum bine știm, în urmă cu doar câteva decenii. În plus, nivelul lor metodologic-hermeneutic și extensia problematicilor deschise în studiile care vizează direct această filosofie particulară sunt comparabile cu cele în care autorii, istorici ai filosofiei, se ocupă de istoria filosofiei, în general. Au fost depășite dificultățile iscate de fel de fel de aspecte identitare privind „filosofia românească” și, se pare, chiar complexele culturale corespunzătoare, pentru suspendarea cărora cercetătorii nu găseau întotdeauna calea cea mai potrivită, în sensul de a lua cuvenita distanță istorică față de „obiectul” investigației și interpretării. În urmărire, rezultatele cercetărilor de acest fel, cele efective și ușor de recunoscut în studii specializate disciplinar sau categorial, sunt reglate acum, firesc, de o intenționalitate productivă și de o sensibilitate eficientă în orizontul mai larg al cercetărilor umaniste de la noi. În acest spațiu se încadrează, cred, și lucrarea despre care încerc să vorbesc în această prezentare: *Istoria și teoria sistemelor filosofice românești*, coordonatori: Ștefan-Dominic Georgescu și Marius-Augustin Drăghici, apărută la Editura Academiei Române, în 2022. Coordonatorii lucrării sunt cercetători ai Institutului de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române. De altfel, cei care participă la proiectele de cercetare ale acestei instituții au publicat în ultimii ani un număr semnificativ de lucrări – cărți, volume colective, studii în reviste de specialitate etc. – al căror obiect este istoria filosofiei românești, dovadă pentru interesul semnificativ de investigare a acesteia, din ultimii ani. Ar fi de menționat Seria de volume colective *Studii de istorie a filosofiei românești*, ajunsă la volumul al XIX-lea, publicație a Institutului tocmai amintit, apărută la Editura Academiei Române.

Menționez că lucrarea pe care o am în vedere cuprinde rezultate ale cercetărilor în cadrul grantului GAR-UM-2019-XII-3.4-1, având ca finanțator Fundația „Patrimoniul” a Academiei Române și fiind sub coordonarea Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române (director grant: CS II dr. Ștefan-Dominic Georgescu; perioada de desfășurare: 2019–2022).¹

¹ Cf. Nota de la pagina 9 a ediției de față.

O lucrare construită într-o anumită perspectivă tematică și „tehnică” largă, așa cum ne apare volumul tocmai amintit, nu este posibilă decât pe un fond bogat de cercetări istoric-tematice ale unui domeniu, în cazul acesta, ale istoriei filosofiei românești. Iar bogăția la care fac referire nu are sens doar din punct de vedere cantitativ, ci mai cu seamă în privința relevanței filosofice a studiilor: formal, mai întâi, prin acoperirea unor domenii esențiale din tradiția filosofiei, ceea ce autorii lucrărilor din volum numesc „discipline filosofice” („fizică” și metafizică, cosmologie și ontologie, logică și teoria cunoașterii, etică și estetică, antropologie și politologie, dar și psihologie și matematică etc.); tematic, apoi, prin regândirea și relocarea unor concepte fundamentale ale filosofiei, anume categoriile, care susțin reconstrucții filosofice veritabile. De altfel, distincția dintre „sistemele filosofice disciplinare” și „sistemele filosofice categoriale” reprezintă un principiu de lucru, un fel de regulă de metodă, în lucrarea aceasta. Subordonat, e drept, unei reguli mai generale, care separă între „sistemele filosofice” și „contribuțiile filosofice cu relevanță sistematică”, regulă care dă și ordinea secțiunilor în volum. Cum e firesc, în sfera acestora din urmă își găsesc locul și formule stilistic-filosofice ale căror autori fie au evitat „intențional” convențiile sistemului (filosofic), fie nu au ținut către „forma” acestuia din motive de adecvare a formei de expunere a ideilor filosofice la conținutul tematic corespunzător.

Urmând regulile de mai sus, coordonatorii au ordonat textele în două părți: A. *Sisteme filosofice disciplinare și categoriale* (care cuprinde descrieri, analize și, uneori, interpretări ale operelor unor gânditori care au construit, așa cum argumentează autorii studiilor, veritabile sisteme filosofice pe cele două formule: Titu Maiorescu, Vasile Conta, C. Rădulescu-Motru, Nae Ionescu, Lucian Blaga, Constantin Noica, Alexandru Surdu); B. *Contribuții filosofice cu relevanță sistematică* (în care găsim referiri la operele unor autori care au regândit anumite probleme filosofice, iar rezultatele la care au ajuns au o „relevanță sistematică”, fără a prinde condiția de sistem filosofic; în ordinea din volum: Traian Brăileanu, Ion Petrovici, Dimitrie Cuclin, Iosif Brucăr, Mircea Florian, Dan Bădărău, Camil Petrescu, Alexandru Bogza)². Desigur, partea a doua nu cuprinde toate „contribuțiile filosofice cu relevanță sistematică” din istoria filosofiei românești; cum nici prima nu epuizează, cred, sfera filosofiilor-sistem din cultura noastră. În această privință, cred că lista acestora din urmă poate fi completată cu numele autorilor unor reconstrucții filosofice care se găsesc printre cei care au adus în filosofia noastră, potrivit autorilor textelor din volum, „contribuții filosofice cu relevanță sistematică”: de exemplu, Mircea Florian; poate chiar și Ion Petrovici.

Pornind de la ideea că „filosofia și cultura românești se află într-o perioadă de schimbări și realizări interne, fapt care generează necesitatea identificării unor linii de evoluție generale și a unor obiective culturale naționale” (*Cuvânt introductiv*, p. 8), autorii textelor și coordonatorii – ei înșiși autori ai unor capitole din lucrare – și-au propus o „reconsiderare a contribuțiilor filosofice” care ar avea „cel puțin

² A se vedea „Cuvântul introductiv” al coordonatorilor, pp. 7–9.

două scopuri: unul identitar, iar celălalt intercultural” (*Ibidem*, p. 7). Bineînțeles, fiecare capitol se înscrie pe una dintre aceste direcții, autorul său argumentând, de regulă, în favoarea ideii de „contribuție filosofică sistematică”, în sens disciplinar sau categorial. Este vizată însă, alături de scopurile tocmai menționate, și „prezervarea și susținerea culturii naționale” în stare să conducă, precizează coordonatorii, la „revigorarea tematică și conceptuală a fiecărei culturi participante la tranzacțiile ideatice internaționale” (*Ibidem*). Autorii consideră că lucrări de sinteză istoric-filosofică, așa cum este și aceasta, ar avea o șansă apreciabilă nu doar în a oferi câteva informații unui public interesat de filosofii particulare, ci și în a oferi imagini de sinteză, aprecieri general-filosofice, interpretări specializate despre o filosofie particulară. Cred că lucrarea de față fructifică o asemenea șansă, fiindcă este propusă o imagine a istoriei filosofiei românești care scoate în evidență ceea ce apare ca fiind esențial pentru orice filosofie: o mulțime de abordări, în perspectivă categorială și disciplinară, a unor teme perene ale filosofiei, abordări care au ajuns sau măcar s-au apropiat, după cum socotesc autorii capitolelor lucrării, de expresia filosofică cea mai elaborată: sistemul filosofic.

Cum știm, în privința ultimei observații există opinii diferite. Metodologii filosofice diverse, construcții și reflecții metafilosofice etc. se ocupă cu o asemenea problemă „formală”. Dar în ultimii ani, în istoriografia filosofică românească s-a impus ideea că sistemul este cea mai elaborată formă de construcție a unei filosofii. Observ că și autorii textelor din lucrare acceptă această idee, transformând-o, așa cum am menționat mai sus, în regulă de metodă a prezentărilor din capitole și în principiu de ordine a materialului exegetic din cele două secțiuni ale lucrării. În această direcție, observ că unele dintre referirile „metodologice” la conceptul de „sistem filosofic” precum și la ideea de „contribuție filosofică cu relevanță sistematică”, ar fi putut fi transferate din textele pe autori (care se referă atât la autorii de sistem, cât și la cei care au adus contribuții relevante sistematic) în „Introducerea” lucrării. (Pentru a da un exemplu: considerațiile despre cele două categorii „metodologice” tocmai amintite, de la începutul capitolului despre „sistemul filosofic al lui Nae Ionescu”, semnat de Cezar Roșu.) În acest fel, s-ar fi lămurit de la bun început și diferența dintre „sistem” și „relevanță sistematică” în cazul reconstrucției filosofice disciplinare și/sau categoriale și ar fi fost justificată opțiunea autorilor privind locul privilegiat al sistemului printre formele reconstrucțiilor filosofice. Când spun „forme”, nu vreau să minimalizez formatul de sistem al discursului filosofic. Dimpotrivă, accentuez ideea că, cel puțin de la Hegel încolo, spiritul modern s-a mișcat filosofic într-o ordine pre-judecată, cumva, dar adecvată tematicilor prinse în această mișcare și mai cu seamă filosofiei, în genere, așa cum a fost proiectată de vechii greci.

Prezentările de la ambele secțiuni ale lucrării au o structură formal-identică:

1. date despre viața gânditorului, cu accent pe formarea acestuia;
2. idei care probează filosofia de sistem sau contribuțiile filosofice relevante sistematic; dar și idei critice la adresa reconstrucției filosofice
3. lista operelor gânditorului;
4. listă cu referințe critice. Pare a fi vorba despre o structură de dicționar; poate de

enciclopedie. Dar structura în cauză are menirea de a oferi, așa cum menționam mai sus, o imagine de sinteză asupra unei reconstrucții filosofice (sistem sau nu), alcătuită din observații cuprinzătoare, care, deși ocolesc uneori amănuntele, ungherele unei filosofii, zonele mai ascunse ale sale, dau seamă de ceea ce propune aceasta istorico-tematic și tehnic-metodologic.

2. În prima parte a lucrării, Mona Mamulea semnează două prezentări de sistem filosofic: „Sistemul disciplinar al lui Titu Maiorescu” și „Sistemul monist al lui C. Rădulescu-Motru”. Cel dintâi sistem, susține autoarea, are ca temei categoria de *relație*; aceasta susține „compartimentele” sistemului filosofic schițat și dezvoltat (parțial) de Titu Maiorescu: psihologia, logica, metafizica, matematica, etica (filosofia morală și filosofia dreptului). Sunt ilustrate în prezentare modalitățile în care această categorie devine un fel de principiu de ordine a discursului maiorescian în sensul legitimării disciplinelor filosofice (cele enumerate mai sus); dar în așa fel încât sistemul rezultat să aibă o „calitate” disciplinară (nu categorială). În schimb, sistemul personalismului energetic al lui C. Rădulescu-Motru este unul categorial: energia, evoluția, eul, personalitatea și individualitatea, vocația, cultura și munca sunt piesele sale de bază. În lucrare sunt, cred, suficiente probe și pentru acceptarea ideii că personalismul energetic poate fi evaluat, dintr-o anumită perspectivă, drept sistem filosofic disciplinar. Autoarea punctează aspecte categoriale și disciplinare ale acestui sistem, vizate fiind nu doar lucrările socotite îndeobște ca formând „sistemul” (*Elemente de metafizică, Personalismul energetic, Vocația, factor hotărâtor în cultura popoarelor*, printre ele), ci întreaga operă a filosofului. Menționez concizia – cerută, de altfel, de factura lucrării –, coerența prezentării, precum și „dominația” autoarei asupra spațiului tematic și exegetic al filosofiei lui C. Rădulescu-Motru.

Marius-Augustin Drăghici prezintă primul sistem filosofic din cultura română în ordine istorică (după cum socotesc istoricii filosofiei românești): „Elemente sistematice în filosofia lui Vasile Conta”. Titlul sugerează mai degrabă o neîmplinire în sistem a filosofiei prezentate. Dar felul în care autorul expune ideile, coerența și relevanța general-filosofică și contextual-istorică a discursului acreditează ideea că ar fi vorba despre un sistem categorial (deși au o anumită relevanță, în lucrările lui Conta, și contribuțiile sistematice pe o linie disciplinar-filosofică). Apreciez intenția autorului – onorată, desigur – de a privi anumite elemente din filosofia lui Vasile Conta din unghiul filosofiei actuale, din cel al cunoașterii științifice din vremea noastră, filosofia de care se ocupă fiind, chiar prin proiectul său, o variantă de scientism. Așadar, o filosofie foarte apropiată de teoriile științifice semnificative pentru timpul în care au fost scrise și publicate lucrările care o alcătuiesc. De asemenea, apreciez atitudinea critică a autorului și apelul continuu, în interpretare, la modelele de filosofare pe care (pare că) le-a urmat Conta, în primul rând, la pozitivismul lui A. Comte.

Cezar Roșu prezintă „Sistemul filosofic al lui Nae Ionescu”. Sunt analizate pe rând, din acest sistem socotit disciplinar: „construcția metafizică”, „problema gnoseologică”, „problematicele etice”, regândite, de filosof, ca sistem al metafizicii,

pe temeiul spiritualității „răsăritene”. Deși urmărește îndeaproape considerațiile lui Alexandru Surdu în ceea ce privește, pe de o parte, „logica” unor categorii filosofice puse la lucru în câteva momente ale istoriei filosofiei, mai cu seamă în filosofia greacă, înainte de a fi utilizate în sistemul disciplinar al lui Nae Ionescu, iar pe de alta, firul unor comentarii și interpretări chiar la această filosofie, desfășurată mai cu seamă în cursurile publicate, lucrarea lui Cezar Roșu concentrează discursul pe două dimensiuni, socotite, cumva, condiții de posibilitate de Nae Ionescu însuși pentru metafizica sa: pe de o parte, temeiurile logice ale acestei metafizici, iar pe de alta, criteriile valabilității sale în timp. Desigur, sunt avute în vedere și relațiile metafizicii, în genere, ale filosofiei, cu religia și cu știința, așa cum acestea au fost concepute de filosof. Remarc faptul că pe finalul capitolului este avut în vedere (în mod special) ultimul curs de metafizică al lui Nae Ionescu (1936–1937, publicat cu titlul *Tratat de metafizică*, în 1999), poate cel mai important în privința construcției unei metafizici cu șanse, cred, de rezistență în timp. De asemenea, sunt menționate câteva construcții filosofice care s-au constituit sub inspirația cursurilor de metafizică ale filosofului.

În capitolul său „Sistemul filosofic al lui Lucian Blaga: repere majore istorice și teoretice”, Henrieta-Anișoara Șerban argumentează în sensul ideii că „sistemul blagian este modern, disciplinar și interdisciplinar. Totodată este conceptual deoarece totul izvorăște din ontologie și se întoarce la ontologie (cunoașterea, valorile, cultura umană, antropologia și cosmologia)” (p. 102). De asemenea, alăturându-se unor considerații formulate de Angela Botez, comentator și interpret autorizat al filosofiei lui Blaga, în general, autoarea susține că sistemul în cauză este „kantian și totodată original” și că reprezintă una dintre cele câteva construcții filosofice reprezentative din cultura română, vizibile și dinspre alte culturi cu o filosofie mai bogată. Structura capitolului este cea pe care am observat-o deja în celelalte prezentări. Totuși, accentul este pus, în acest caz, pe valorificarea tradiției bliagene, socotită nesatisfăcătoare de autoare (în cultura noastră, în primul rând), dar și pe comentariile, interpretările, considerațiile etc., de la noi sau din alte spații culturale, ale operei filosofice a lui Lucian Blaga. În asemenea observații se află și un îndemn către o cercetare eficientă hermeneutic a acestei opere. Capitolul este completat cu o foarte bogată listă de referințe critice, încheiată cu numele enciclopediilor și dicționarelor străine care dedică spațiu filosofiei lui Blaga. Este prezentă, cred eu firesc, și o notă critică la adresa unor idei, concepte, teorii, concepții din structura acestui sistem disciplinar.

O prezentare amplă, însoțită de o interpretare profundă a sistemului filosofic propus de Constantin Noica, găsim în capitolul semnat de Șerban N. Nicolau (titlul capitolului: „Sistemul filosofic al lui Constantin Noica”). Socotind valabile într-un sens „principal” aprecierile și interpretările lui Alexandru Surdu la opera noiciană, mai cu seamă pe cele care vizează teme ale filosofiei vechi grecești (categorii filosofice, de exemplu) și pe cele ale filosofiei românești (înainte de toate, „sistemul” rostirii filosofice românești construit de Noica), autorul își pune la punct, totuși, propria linie de înțelegere și prezentare a sistemului filosofic al lui Noica, socotit,

de la bun început, fără puțință de tăgadă, drept categorial: „Sistemul filosofic al lui Constantin Noica este un sistem filosofic categorial nu disciplinar, cum este de pildă sistemul lui Lucian Blaga ...” (p. 123). Deschis în conceptul său de „filosofie” (asemenea „conceptelor deschise” pe care le teoretizează Noica), textul lui Șerban N. Nicolau conține, integrate prezentării filosofiei noiciene, pe de o parte, exegeze, mai mult sau mai puțin dezvoltate, ale unor lucrări ale lui Noica (începând cu referiri evaluative la *Mathesis sau bucuriile simple* și încheind cu o exegeză filosofică în toată regula la *Tratatul de ontologie* din *Devenirea întru ființă*), iar pe de alta, comentarii și interpretări ale unor categorii din filosofia universală, de exemplu, ale unora din filosofia lui Aristotel. Acestea din urmă nu sunt aduse în discuție întâmplător: ceea ce este semnificativ categorial la Noica vine, cumva, din corpul și spiritul filosofiei aristotelice. În plus, problema ființei „a fost mereu în centrul întrebărilor lui Constantin Noica” (p. 150). Iar conceptul de ființă, s-ar putea spune, trimite continuu, în constituirea sa propriu-zis categorială, către conceptul ființei din filosofia aristotelică, deși își dezvoltă cele trei înțelesuri fundamentale – devenire, devenință și ființa ca ființă – pe modelul trinitar consacrat de *Crezul creștin*. Capitolul se încheie cu o listă de „lucrări principale” ale filosofului prezentat și cu o scurtă listă de referințe critice.

Prima parte se încheie cu prezentarea sistemului filosofic al lui Alexandru Surdu, aparținând lui Eugeniu Nistor (titlu: „Filosofia pentadică a lui Alexandru Surdu”). Structura prezentării, aceeași ca în celelalte capitole ale lucrării, include, totuși, o rubrică necesară în cazul discuției despre această filosofie – „Idei, concepte și teorii premergătoare sistemului” –, fiindcă autorul ei și-a proiectat sistemul într-un moment ulterior publicării unor lucrări pe teme categoriale și disciplinare din problematica vastă a filosofiei (de exemplu: *Logică clasică și logică matematică*, cele două lucrări despre intuiționism și neointuiționism, excelenta lucrare *Teoria formelor prejudicative*, *Gîndirea speculativă* și lucrarea din 1993, *Pentamorfoza artei*, care, potrivit autorului prezentării, inaugurează „filosofia formelor pentadice”, fără a face parte ca atare din sistem). Din „Introducere la filosofia pentadică”, din prima lucrare a sistemului: *Filosofia pentadică I. Problema transcendenței*, Eugeniu Nistor preia în prezentarea sa două elemente cu totul semnificative în perspectiva construcției sistemului pentadic: (1) critica sistemelor filosofice disciplinare, sisteme care, de regulă, absolutizează o anumită disciplină filosofică; (2) schema reprezentând structura sistemului categorial-filosofic al lui Alexandru Surdu, care nu este doar prezentată, ci este, s-ar putea spune, problematizată, urmând îndeaproape discursul din lucrarea tocmai amintită. În continuare, găsim scurte prezentări ale fiecărei lucrări ale acestui sistem filosofic pentadic, un sistem neîncheiat, consideră pe bună dreptate autorul prezentării, fiindcă din cele cinci piese care ar fi trebuit să constituie întregul (un prim întreg, mai bine zis, ținând seama de intențiile gânditorului și de teza sa despre „caracterul deschis al filosofiei pentadice”), doar patru au fost scrise și publicate: *Filosofia pentadică I. Problema Transcendenței* (2007), amintită deja; *Filosofia pentadică II. Teoria Subsistenței* (2012); *Filosofia*

pentadică III. Existența Nemijlocită (2014); *Filosofia pentadică IV. Teoria Ființei* (2020). În final, autorul se referă la conținutul posibil al „piesei” care ar fi trebuit să încheie proiectul filosofiei pentadice. Lista de „lucrări principale” (cărți, editări, traduceri, lucrări de informare și documentare) încheie capitolul (așadar, prezentarea nu include și o listă de referințe critice).

3. În partea a doua, prezentările contribuțiilor cu relevanță sistematică rețin, pe structura observată și la prezentările sistemelor disciplinare și categoriale, câteva date despre viața și opera filosofului, unele idei care corespund conceptului desemnat prin titlul acestei părți („contribuție filosofică cu relevanță sistematică”), o listă de lucrări ale filosofului, o listă de referințe critice. Autorii capitolelor din această parte se ocupă de filosofi și logicieni pe care, cu unele excepții, istoriografia filosofică românească nu-i socotește, de regulă, printre autorii unor reconstrucții filosofice semnificative, pentru istoria filosofiei românești, în special, pentru filosofie, în general. Autorii prezentărilor găsesc însă argumente, ilustrări, probe, de cele mai multe ori suficient de convingătoare, pentru încadrarea acestor reconstrucții într-o istorie a contribuțiilor filosofice relevante din cultura noastră. În ordinea capitolelor, este vorba despre: Traian Brăileanu, Ion Petrovici, Dimitrie Cuclin, Iosif Brucăr, Mircea Florian, Dan Bădărău, Camil Petrescu, Alexandru Bogza. Cred că în legătura cu filosofia lui Mircea Florian și cu cea a lui Ion Petrovici, chiar cu lucrările lui Iosif Brucăr și, cumva, cu cele ale lui Camil Petrescu, ar avea șanse o interpretare în sensul întemeierii unor judecăți de valoare privind statutul de sistem, disciplinar sau categorial, al reconstrucțiilor filosofice propuse de aceștia.

Ștefan-Dominic Georgescu este autorul a patru capitole din această parte. În cel dintâi, „Fragmentele sistematice ale lui Traian Brăileanu”, după consemnarea câtorva date despre viața și opera gânditorului, este arătat că Traian Brăileanu s-a format sub influența ideilor lui Kant, ale lui Vilfredo Pareto, Vasile Conta, Carl Siegel. Ne dăm seama, pornind de aici, că îndreptarea lui Traian Brăileanu către sociologie nu a fost întâmplătoare. Este scoasă în evidență, de asemenea, contribuția filosofului-sociolog la cunoașterea filosofiei lui Kant în spațiul culturii române, datorită traducerilor sale din opera filosofului german. Dintre ideile filosofice ale lui Traian Brăileanu, cele care aparțin eticii au relevanță sistematică, apreciază autorul prezentării.

În cel de-al doilea capitol, semnat de Ștefan-Dominic Georgescu, „Muzică și metafizică la Dimitrie Cuclin”, găsim argumente pentru ideea că muzicianul-filosof Dimitrie Cuclin a construit un veritabil sistem filosofic; e drept, un sistem mai degrabă filosofico-muzical, dat fiind faptul că „reprezentările” și conceptele muzicale structurează concepția filosofică propusă în câteva scrieri ale acestuia. De fapt, prezentarea și interpretarea autorului capitolului valorifică textele publicate (*Tratat de estetică muzicală; Teoria nemuririi*), bună parte din opera filosofului-muzician rămânând încă în manuscris, așteptându-și editorii și, apoi, exegeții.

În cel de-al treilea capitol al său („Fenomenologie și istoriografia filosofiei la Iosif Brucăr”), Ștefan-Dominic Georgescu, pornind de la premisa că există „două

etape și trei coordonate” ale filosofiei lui Iosif Brucăr, expune structura acesteia, semnificativă pentru ideea de „contribuție filosofică cu relevanță sistematică”. Totuși, din felul în care sunt expuse ideile filosofiei în cauză, putem înțelege că aceste contribuții sunt încheiate într-un sistem filosofic. E drept, sub rezerva unei relative diferențe între coordonatele pe care se înscriu ideile, în cele două etape ale gândirii lui Brucăr: ontologie, gnoseologie și istoria filosofiei, în cea dintâi, fenomenologia (cumva, concepție formal-metodologică), în cea de-a doua, „ideea corelatelor” ar susține unitatea acestei filosofii. Corelatul cosmos-om, socotit fundamental, are implicații nu doar ontologice sau cosmologice, ci, de asemenea, gnoseologice, antropologice etc. Coordonatele răspunzătoare de unitatea gândirii lui Brucăr sunt de natură logic-gnoseologică, istoric-filosofică și hermeneutic-fenomenologică. După ce sunt enumerate influențele cele mai importante ale acestei filosofii (Spinoza, Kant, Bergson, Husserl, Lotze și alții), sunt scoase în evidență aspectele fenomenologice ale construcțiilor filosofice ale gânditorului, în câteva lucrări, fiecare dintre acestea având o temă semnificativă pentru problematica filosofiei, în general (*Probleme noi în filosofie* – 1931; *Filosofi și sisteme* – 1933; *Cadențe filosofice*; *Discurs asupra conceptului de filosofie a filosofiei* – 1934; *Despre neant* – 1938). Un fragment important al lucrării cuprinde referiri la participarea gânditorului la viața filosofică românească. Sunt semnalate contexte ale operei referitoare la anumiți filosofi români (de regulă, așezați alături de filosofi reprezentativi pentru perioadă, din alte culturi; de exemplu, Lucian Blaga, C. Rădulescu-Motru, alături de Husserl, Bergson, Rickert și alții), polemicele la care a participat (autorul se referă mai cu seamă la cea cu Mircea Vulcănescu), contribuțiile sale în privința logicii românești (comentarii la logica lui Titu Maiorescu sau la logica lui C. Rădulescu-Motru). În final, găsim cele două liste obișnuite, cu lucrările principale ale gânditorului prezentat și cu referințe critice.

În cea de-a patra prezentare a sa din volum („Contribuții de logică și dialectică la Dan Bădărău”), Ștefan-Dominic Georgescu se referă la câteva contribuții filosofice cu relevanță sistematică din lucrările unui „filosof și logician, cu preocupări de logică clasică, istoria logicii, teoria cunoașterii, istoria filosofiei, metafizică și psihologie...” (p. 264): Dan Bădărău. Sunt scoase în evidență, în primul rând, lucrările sale de logică, unele dintre ele netraduse din limba franceză (găsim în prezentare o referire mai largă la lucrarea *Du jugement comme acte signifiant*, 1943). Cele mai importante dintre acestea, în direcție sistematică, sunt cele referitoare la logica lui Aristotel (și, pe această linie, cele despre evoluția istorică a acestei logici și critica logicii matematice, a formalismului, în genere). În legătură cu studiile de logică se află reflecțiile pe probleme de teoria cunoașterii; dar și cele de istoria logicii și a filosofiei. Iată ce precizează autorul capitolului: „În ce privește istoria filosofiei, a avut preocupări extrem de variate, elaborând studii și monografii despre Aristotel, Pascal, Dimitrie Cantemir, Leibniz, Newton, d’Holbach, Montesquieu, Montaigne, Locke, Condillac, Schopenhauer, Charles Fourier și Vasile Conta, folosindu-se foarte des, în cadrul cercetărilor sale, de dialectica hegeliană și

marxistă” (p. 265). Semnificative pe linia contribuțiilor cu relevanță sistematică sunt, de asemenea, studiile logicii lui Hegel. Și în acest capitol, Ștefan-Dominic Georgescu evidențiază contribuțiile interpretative ale gânditorului privind filosofia românească. Firesc, este prezentată în capitol lucrarea lui Dan Bădărău despre Dimitrie Cantemir (*Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, 1934). Sunt formulate, în final, câteva judecăți mai generale despre concepția materialist-dialectică a lui Dan Bădărău. Capitolul se încheie cu cele două liste: lucrări principale și referințe critice.

Ovidiu G. Grama, în „Valențe sistematice la Ion Petrovici”, socotește că, deși nu putem vorbi despre un „sistem petrovician”, vocația sistemului poate fi observată în scrierile lui Ion Petrovici; baza acesteia ar fi „stăruința metodică” în tematizarea problemelor filosofice, îndeosebi a celor din orizontul metafizicii și logicii. Autorul prezentării își concentrează discursul către contribuțiile filosofice semnificative sistematic din lucrarea *Introducere în metafizică*, publicată în 1924. Sunt prezentate pe rând problemele deschise (și, măcar unele dintre ele, închise) de Petrovici însuși în versiunile lucrării menționate. Două dintre acestea ar fi mai importante. Prima se referă la legitimitatea metafizicii și, în acest context, la relațiile dintre metafizică și știință, pe de o parte, dintre metafizică și religie, pe de alta. Cumva, tocmai pentru că știința nu poate lucra cu „idealul” metafizicii („o cunoștință integrală, completă și absolută”) și fiindcă religia este „practica metafizicii”, aceasta din urmă are legitimitate și, ca urmare, istorie. Așa stând lucrurile, contestările metafizicii formulate de reprezentanții diverselor scientisme trebuie respinse. Bineînțeles, autorul prezentării scoate în evidență ideile semnificative ale lui Ion Petrovici pe linia comparațiilor dintre metafizică, știință și religie, privilegiate fiind, cumva, cele referitoare la relația metafizicii cu știința. A doua problemă importantă a metafizicii vizează metoda acesteia. Filosoful recomandă „metoda empirio-raționalistă”, pe care o folosește și știința, dar pe conținuturi nonidentice și cu rezultate semnificativ diferite. În finalul capitolului găsim lista lucrărilor principale și cea a referințelor critice.

În capitolul „Teoria recesivității – încercare de sistem logic-ontologic”, Ilie Pinteza concentrează filosofia lui Mircea Florian într-o schiță a teoriei recesivității, teorie care ar include elemente filosofice cu relevanță sistematică (fără să fie vorba de un „sistem”, socotește prezentatorul). Într-o scurtă „Introducere”, autorul menționează câteva probleme deschise de Florian în lucrări anterioare celei pe care o va avea în vedere pentru prezentare (*Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, 1985; vol. II, 1987). În prima parte a capitolului sunt trecute în revistă aspectele logice ale teoriei menționate, în vederea introducerii conceptului ei fundamental: *opозиția recesivă*. De fapt, este refăcută problematica recesivității din „Aspect fundamental”, introducerea la primul volum al lucrării lui Florian. Întreaga discuție este croită după „logica” instrumentalizată de filosoful însuși în legitimarea unui discurs despre un cuplu conceptual de tip „nou”, pretinde el, în primul rând din punct de vedere logic. Opoziția de tip recesiv se deosebește de toate cele patru specii de opoziție despre care vorbește Aristotel („După cum se știe, Aristotel

deosebea patru tipuri de opoziție: relativii (jumătatea și dublul), contrarii (alb și negru), posesie-privăție (ochiul are sau nu are vedere) și contradicție (alb și ne-alb)” – p. 237); dar mai cu seamă de contradicție, fiindcă o apropiere a recesivității de aceasta ar conduce la dizolvarea celei dintâi în cea din urmă. Cuplul recesiv cuprinde termeni inegali ca putere și ca valoare și semnificație existențială și, din acest motiv, acest tip de cuplu este diferit de toate tipurile opozitive din istoria logicii și filosofiei; iar termenii ca atare, care alcătuiesc un cuplu recesiv, sunt „similari” categoriilor filosofice; Florian va decide însă, până la urmă, că aceștia sunt mai degrabă *postpredicamentale*. Tocmai pentru a întări ultima idee, autorul prezentării reface, după Florian, „trăsăturile definiției” ale cuplului recesiv și ale categoriilor care îl alcătuiesc. Apoi enumeră cuplurile puse în discuție de gânditor în volumele *Recesivități...*, considerând, pe bună dreptate, că Florian însuși doar „enuță” aceste cupluri, fără a le (re)gândi în privința legăturilor pe care ele chiar le au, dacă sunt prinse în registrul unei ontologii. Ilie Pinteș va reveni asupra acestei observații, probând că înșiruirea cuplurilor recesive nu ar fi chiar întâmplătoare la Florian (sau „rapsodică”, așa cum pretinde acesta), ci motivată de importanța pe care ele o pot avea în „explicația” lumii (p. 251). Remarcă tonul critic al prezentării lui Ilie Pinteș, nu doar în privința modului în care Florian a introdus cuplurile recesive în teoria recesivității, ci și în privința multor probleme doar anunțate de filosof sau care au primit o soluție neîntemeiată filosofic. Pentru a prezenta și a discuta despre „aspectele ontologice ale teoriei recesivității”, autorul capitolului trece de la cuplurile recesive și de la „categoriile” din care acestea sunt alcătuite, la conceptul recesivității. Acesta are două semnificații principale: una metodologică și una ontologică, fiindcă, pe de o parte, denumeste o metodă de filosofare (apropiată, formal, de dialectică), iar pe de alta, o concepție despre lume („o viziune despre structura lumii” – p. 248). Într-adevăr, Mircea Florian a pretins că în *Recesivitatea...* se află o „concepție esoterică” despre lume, ale cărei semnificații profunde țin de ontologie; mai degrabă de cosmologie, am putea spune, trecând peste cuvintele filosofului, dar făcând dreptate, cumva, autorului prezentării. Respectându-se succesiunea secvențelor tematice din *Recesivitatea...*, sunt schițate apoi semnificațiile „termenilor transcendențiali” (*transcendentalia*). Lista lui Florian, refăcută prin scurte prezentări ale fiecărui termen, cuprinde, în primul rând: existență, realitate, obiect, dat. Autorul cercetează îndreptățirea calității de termen transcendențial pentru fiecare, raportându-se la înțelesurile medievale ale acestora, angajând în cazul unora dintre ei (de exemplu, în cazul termenului de *dat*) un spațiu de investigație mai larg, în care intră și lucrări ale lui Florian anterioare *Recesivități...*. Desigur, capitolul se încheie cu o (foarte) scurtă listă de lucrări (ale filosofului) și cu o listă (foarte, foarte) scurtă de referințe critice. Ne alegem până la urmă cu o imagine veridică a teoriei recesivității, a filosofiei lui Florian, în general, parcurgând expunerea bine construită a lui Ilie Pinteș.

Lucrarea Oanei Vasilescu, „Substanțialismul lui Camil Petrescu”, ne oferă avantajul unei interpretări care descâlcește discursul plin de capcane al unei

filosofii neîncheiate – nu doar în sistemul său, ci chiar în privința ordinii concepției sale – și care, în urmare, poate motiva hotărârea de a te ocupa cu o asemenea filosofie și de a primi medierea ei într-o primă apropiere a înțelesului său. Substanțialismul lui Camil Petrescu se constituie în urma unor studii, cercetări, reflecții asupra fenomenologiei, în varianta Husserl, așa cum arată cu minuțiozitate autoarea prezentării. Dar se constituie și sub autoritatea reglatoare (nu neapărat constitutivă) a unui ideal personal, a imaginii unei izbânde filosofice proprii constând într-o construcție filosofică nouă, care își va găsi locul convenit în lumea culturală românească. O asemenea imagine pare să fi reglat atitudinea lui Camil Petrescu față de filosofie; însă, cred, aceeași imagine i-a activat forțele proprii într-o posibilitate de a construi o filosofie „nouă”. Sunt punctate, în capitol, momentele importante ale „carierii” filosofice a lui Camil Petrescu, începând cu notațiile sale privind vârsta potrivită filosofiei, trecând prin momentul doctoratului (cu lucrarea de veritabilă fenomenologie: *Modalitatea estetică a teatrului*), continuând și încheind cu „povestea” Doctrinei substanței (proiect filosofic, concepție, lucrare publicată, manuscrise încă nepublicate care ar completa partea „doctrinară” cunoscută publicului). Fundamentul metodei concepute de Camil Petrescu – și, într-o oarecare măsură, pusă la lucru în cele două volume ale *Doctrinei substanței* (1988) – „rezidă în esență (esență a lucrurilor înseși prin care acestea devin inteligibile și postulabile)” (p. 289). Ceea ce înseamnă că metoda în cauză corespunde unei ontologii care are în centrul ei conceptele de esență și de substanță (gândite de filosof nonfenomenologic). Autoarea prezentării schițează ontologia aceasta, reface, tot schematic, metoda, apoi se ocupă de contextele disciplinare în care și-a dezvoltat Camil Petrescu filosofia: gnoseologie, axiologie, etică, filosofie a istoriei, filosofie politică. Acceptând un punct de vedere al lui Gheorghe Vlăduțescu privind relevanța filosofică a „doctrinei substanței”, autoarea califică această construcție ca fiind „intențional sistematică” într-un orizont fenomenologic (p. 298). Fiindcă indică (încă) o cale de înțelegere și de interpretare a filosofiei lui Camil Petrescu, aprecierea finală trebuie reținută ca atare și de aceea o reproduc mai departe: „Travaliul edificării unui sistem filosofic original și maniera însăși în care reconstruiește în orizont propriu îl plasează pe Camil Petrescu în zona creatoare (nu în cea strict profesorală) a filosofiei românești, în tradiția filosofiei mai degrabă de tip speculativ (nu scientist-analitic) alături de nume precum Lucian Blaga, Vasile Băncila sau Constantin Noica” (p. 299). În final, avem, desigur, lista cu lucrări principale și cea cu referințe critice.

Ultimul capitol al lucrării, „Proiectul de sistem categorial al lui Alexandru Bogza”, este semnat de Sergiu Bălan. *Realismul critic*, carte postumă, singura publicată din mulțimea manuscriselor rămase de la Alexandru Bogza, este socotită în felul următor de către Constantin Noica, la îndemnul căruia se și publică, în 1982: „așa cum stă sub ochii noștri, ca încremenirea unei gândiri stapâne pe sine chiar dacă îndrăznește să înfrunte pe toți zeii cugetării, cartea lui Al. Bogza este una dintre cele mai pure întâmplări ale spiritului petrecute pe pământ românesc” (în lucrare, p. 313). Prezentarea lui Sergiu Bălan se mișcă, întrucâtva, în orizontul

acestei judecăți de valoare, dar referirile sale nu vizează doar cartea amintită, ci și manuscrisele nepublicate, pe care acesta le cunoaște foarte bine. Filosofia din această carte, aproape necunoscută publicului (chiar și celui specializat filosofic), este bine articulată, după cum dovedește prezentatorul ei în acest volum. De fapt, ea ne propune o dezvoltare sistematică a unei ontologii, bazată pe o logică specială (a Realismului critic), o logică de tip dialectico-speculativ având ca model logica transcendentă din *Critica rațiunii pure* a lui Kant, mai cu seamă partea din Analitica transcendentă care cuprinde tabela categoriilor (găsim și la Bogza o „Tabelă generală a conceptelor Realismului critic”). Sergiu Bălan prezintă structura categorial-conceptuală a acesteia (între categorie și concept există o diferență, pe care o afirmă și operează Bogza, nu însă și Kant), refăcând argumentele și reconfigurând exemplele filosofului. Din prezentare înțelegem că, deși cartea lui Bogza propune un „model cosmologic”, o filosofie a muzicii, chiar o filosofie a istoriei, piesa cea mai sistematic construită este această logică dialectico-speculativă. Rostul ei nu este doar acela de a susține modelul cosmologic amintit ori de a întemeia filosofia muzicii, ci, tocmai în direcția susținerii și întemeierii acestora, autorizarea unei teorii a cunoașterii, care cuprinde unele idei semnificative într-un orizont filosofic larg, semnalate chiar de Noica (p. 305). Logica dialectico-speculativă poate fi aplicată „la descrierea tuturor domeniilor existenței și gândirii”, la „chestiuni de creație culturală sau la domeniul moralei” (p. 310). Realismul critic, arată Sergiu Bălan, are o legătură semnificativă cu tradiția filosofiei europene, începând cu Aristotel și ajungând până în filosofia contemporană. Rămâne însă ca mediul filosofic românesc să devină interesat, prin cercetătorii săi, de construcțiile filosofice ale lui Alexandru Bogza, pentru ca manuscrisele acestuia să fie publicate și apoi lucrările astfel rezultate să fie cuprinse în proiectele de cercetare care vizează istoria filosofiei românești. Sergiu Bălan a făcut deja primul pas în această privință, publicând lucrarea *Logica realismului critic*, ediție selectivă, studiu introductiv și note de S. Bălan, Cuvânt înainte de acad. Alexandru Surdu, Editura Academiei Române, 2005. De altminteri, cele mai multe studii despre această filosofie – dintre cele puține la număr, totuși – aparțin lui Sergiu Bălan. În finalul capitolului se află lista de lucrări principale, indicații despre manuscrise și lista referințelor critice.

4. Conținutul istorico-filosofic pe care îl aflăm în lucrarea de față va constitui, neîndoielnic, un instrument eficient de cercetare a istoriei filosofiei românești, a contribuțiilor sistematice aparținând gânditorilor români care s-au ocupat de teme semnificative ale istoriei filosofiei, în general.